

ВИМОГИ ДО ЗДОБУВАЧІВ МАГІСТЕРСЬКОГО СТУПЕНЯ В УНІВЕРСИТЕТАХ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Цапко А.М.

Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

Проаналізовано процедуру здобуття ступеня магістра у вищих навчальних закладах України другої половини ХІХ ст.; подано огляд нормативно-правових документів, що регулювали питання здобуття магістерського ступеня (Загальний статут Імператорських Російських університетів (1863 р.), «Положення про випробування на звання дійсного студента й на вчені ступені» (1864 р.), Загальний статут Імператорських Російських університетів (1884 р.)). На основі узагальнення і систематизації чинних нормативно-правових документів схарактеризовано основні вимоги, що висувалися до здобувачів магістерського ступеня у другій половині ХІХ століття.

Ключові слова: магістерський ступінь, нормативно-правовий документ, випробування, підготовка, вимоги, університети України.

Постановка проблеми. Зростання політико-економічних зв'язків і контактів між державами, інтеграція українського суспільства до Європейського та міжнародного соціально-економічного, культурного простору позначилися на всіх сферах суспільства, і передусім, на культурі й освіті. Складний і багатогранний процес глобалізації, що поширюється на всі сфери суспільного життя, зумовив перегляд змісту навчання в системі освіти. Вища освіта сьогодні є одним із визначальних чинників відтворення інтелектуальних і продуктивних сил суспільства, розвитку духовної культури українського народу, запорукою майбутніх успіхів у зміцненні й утвердженні авторитету України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави.

Процес об'єднання Європи, його рух на схід супроводжується створенням загальноосвітнього і наукового простору, розробкою єдиних критеріїв і стандартів у галузі освіти і науки, де якість вищої освіти є основою формування цього простору.

Саме інтеграція вищої освіти України до європейської освітньої системи, поглиблення міжнародних зв'язків зумовили потребу в підготовці нових висококваліфікованих фахівців магістерського рівня. Двоступенева система навчання, що декларується Болонським процесом, до якого в 2005 році приєдналася Україна, передбачає підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями «бакалавр» та «магістр». І якщо підготовка бакалаврів, як фахівців з вищою освітою, що володіють спеціальними знаннями та навичками щодо узагальненого об'єкта діяльності, зрозуміла, то ступінь магістра викликає розбіжності в трактуванні вітчизняними та закордонними спеціалістами. Як наслідок – різниця у підготовці цих фахівців.

Із вступом у силу нового Закону України «Про вищу освіту» (від 6 вересня 2014 р.), який було прийнято з метою приведення законодавства України у сфері вищої освіти до вимог Болонського процесу, заслуговує на увагу і той факт, що система освіти в Україні повністю змінила свій «радянський» вектор розвитку на європейський.

Одним із шляхів вирішення вказаної проблеми є вивчення й переосмислення з сучасних позицій не лише зарубіжного досвіду щодо підготовки магістрів, а й досвіду вітчизняної вищої школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження питань організації підготовки магістрів на сучасному етапі знайшли висвітлення у науково-педагогічних доробках Н. Батечко, С. Вітвицької, В. Ликової, П. Лузан, В. Осадчого та ін. Історич-

ний аспект становлення та розвитку європейської системи вищої освіти вивчали Г. Вільський, Л. Зеленська, С. Павлюк, М. Поляков, Т. Разуменко, В. Струков та ін. Також, назване питання знайшло часткове висвітлення у наукових працях: Л. Бортника – у контексті аналізу історії університетських статутів; О. Доніна – з огляду на висвітлення університетських реформ другої половини ХІХ ст.

Проте аналіз праць названих науковців свідчить, що визначена проблема була висвітлена лише частково. Вважаємо, що вивчення специфіки організації магістерської підготовки у вітчизняних вищих навчальних закладах України в умовах розвитку вищої (університетської) освіти другої половини ХІХ ст. дозволить заповнити існуючі прогалини в історично-педагогічному знанні.

Мета статті. На основі аналізу нормативно-правових документів з питань вищої освіти розкрити вимоги до здобувачів магістерського ступеня у вищих навчальних закладах України другої половини ХІХ ст.

Виклад основного матеріалу. У процесі дослідження з'ясовано, що становлення законодавства про присудження наукових ступенів в університетах Російської імперії, до складу якої входили й українські землі, сягає 1802 р., коли імператор Олександр I підписав «Акт постанови для імператорського університету в Дерпті», згідно з яким «університет, на зразок іноземних, надає академічні градуси або привілеї, а удостоєні університетом доктори зараховуються до восьмого, а магістри – до дев'ятого класу» [5, с. 200]. Указом імператора Олександра I від 24 січня 1803 р. «Про устрій училищ» запроваджувалося присудження вчених ступенів за участю російських державних органів управління.

Загалом, до другої половини ХІХ ст. було прийнято низку нормативно-правових документів, що стосувалися сфери вітчизняної вищої освіти, а саме: «Попередні правила народної освіти» (1803 р.), Статут Харківського університету 1804 року, «Положення про випробування на вчені ступені» (1819 р.), Статут університету ім. Св. Володимира (1833 р.), Статут Імператорських Російських університетів (1835 р.), «Положення про випробування на вчені ступені у вигляді досвіду на три роки» (1837 р.) та «Положення про випробування на вчені ступені» 1844 р. У названих документах було сформульовано низку вимог, що висувалися до здобувачів магістерського ступеня, як-от: складання іспитів, підготовка наукової роботи, публічний диспут щодо захисту її основних положень.

Утім, друга половина XIX ст. презентувала низку нормативних документів, що стосувалися сфери вищої освіти й вносили деякі зміни в усталену систему підготовки здобувачів магістерського ступеня. Ситуація, яка склалася на межі 40–50-х років XIX ст., а саме: введення заборони на публічний захист дисертацій, запровадження жорсткої цензури щодо тематики наукових досліджень, призвели до того, що з середини XIX століття намітилися тенденції щодо перегляду чинного «Положення про випробування на вчені ступені» (1844 р.) зокрема, під керівництвом попечителя С.-Петербурзького навчального округу М. Мусіна-Пушкіна було створено спеціальний комітет, який підготував і подав на розгляд Міністерства народної освіти проект нового «Положення про вчені ступені», в якому, зокрема, скасовувалася вимога написання дисертації на здобуття магістерського ступеня латинською мовою, встановлювався шестимісячний термін подання наукової роботи для розгляду факультетом після складання іспитів та чотиримісячний – для її захисту. Окрім того, планувалося ліквідувати ступінь магістра філософії й запровадити науковий ступінь магістра педагогіки й камерального права [1].

У процесі наукової пошуку встановлено, що новий етап у здійсненні підготовки здобувачів магістерського ступеня було започатковано з прийняттям Загального статуту Імператорських Російських університетів (1863 р.), який заклав фундамент наступним документам, що регламентували в подальшому механізм підготовки магістрів. Зокрема, статутом 1863 р. знову було поновлено звання дійсного студента, повернено ученим радам право самостійно присуджувати наукові ступені кандидата, магістра й доктора, яке раніше належало міністру народної освіти [4, п. 42, 110]. Відтепер затвердженню міністра підлягали лише подані вченим радам «Правила про терміни й порядок проведення випробувань на звання дійсного студента та наукові ступені». Деталізація правил підготовки здобувачів магістерського ступеня й вимоги до них у другій половині XIX ст. знайшла відображення у новому «Положенні про випробування на звання дійсного студента й на вчені ступені» [6], що набуло юридичної сили 4 січня 1864 року [1].

Відповідно до чинного документу процедура підготовки магістрів зазнавала суттєвих змін. Так, науковий ступінь «магістр» міг отримати лише той із здобувачів, котрий склав іспит із головних і допоміжних предметів факультету. Число розрядів наук, які чітко визначали спеціалізацію здобувача, було збільшено до 39. Відтепер їх кількість та назви були однаковими як для магістра, так і для доктора [6]. Зокрема, тільки на історико-філологічному факультеті встановлювалося 10 розрядів наук, за якими присвоювався магістерський ступінь: 1) філософія; 2) грецька словесність; 3) римська словесність; 4) порівняльне мовознавство; 5) російська словесність; 6) історія всесвітньої літератури; 7) слов'янська словесність; 8) всесвітня історія; 9) російська історія; 10) теорія й історія мистецтв. Зокрема, випробування на ступінь магістра філософії включали такі головні предмети, як психологія, логіка з метафізикою, етика, історія філософії та допоміжні – давні мови [8].

По завершенні випробувань, здобувач наукового ступеня «магістр» мав подати на розгляд факультету дисертацію. Тема наукового дослідження обиралася здобувачем самостійно й затверджувалася радою факультету. За дорученням декана дисертація мала розглядатися окремо всіма членами факультету, однак письмову рецензію ставилося в

обов'язок надавати професору або доценту, який викладав обраний здобувачем предмет науки.

На підставі «Положення...» (1864 р.) примірники дисертації мали друкуватися здобувачем за свій рахунок і розсилатися за місяць до захисту [6]. Наприклад, кількість примірників у Харківському університеті на 1867 р. коливалася від 25 до 100. Обов'язковий друк магістерських дисертацій виключав необхідність автореферату. Проте обов'язковою умовою допуску до захисту стало доłącення до тексту дисертації тез, викладених не більше, ніж на 4 сторінках. Окрім цього необхідно було опублікувати повідомлення про термін публічного захисту дисертації, який встановлювався деканом. Як правило, такі повідомлення друкувалися в університетських «Записках», додатках до протоколів ученої ради, а також у місцевих газетах [1].

Згідно з «Положення...» (1864 р.) для проведення публічного захисту дисертації обиралися два офіційних опонента, а також запрошувалися вчені з інших університетів. Під час обговорення дисертації висловлюватися мали право всі бажаючі, а по завершенні публічного захисту декан оголошував рішення членів факультету. У разі, якщо приймався позитивна ухвала, то декан факультету направляв відповідне клопотання до вченої ради про присудження здобувачеві ступеня магістра [6].

Як відомо, початок 80-х рр. XIX ст. для вищої освіти Російської імперії, в складі якої перебували українські землі, ознаменувався реакційними реформами, що були пов'язані з іменем нового імператора Олександра III. Ухвалений 1884 р. статут Імператорських Російських університетів вніс деякі зміни в підготовку здобувачів магістерського ступеня. Зокрема, у приписах до другого розділу «Випробування» відділу третього названого статуту скасовувалася ступінь кандидата й запроваджувалася двоступенева система: магістр – доктор, які присуджувалися на всіх факультетах, окрім медичного, де існував лише ступінь доктора [5]. Іспитам на ступінь магістра підлягали лише ті особи, котрі здобули студентський диплом 1-го або 2-го ступеня та звання лікаря. Проте, траплялися випадки, коли у разі подання магістерської дисертації, що вирізнялася «видатними достоїнствами», факультет міг клопотати перед ученою радою про присвоєння такому магістру відразу ступеня доктора [5, п. 88].

Вивчення історико-педагогічних джерел [1; 2; 3; 7] указують на той факт, що в окреслений історичний період підготовка до магістерських іспитів тривала близько 4 років. Відомі випадки, коли професори-екзаменатори висували вимогу підготувати попередньо до 200–300 запитань (кожен виходячи зі свого бачення проблеми підготовки магістранта) і опрацювати приблизно такий же список рекомендованої літератури, який затверджувався факультетом. Вважалося, якщо здобувач не знає детально суті питання, то він неспроможний бути ученим. Іспит мав дати уявлення науковій громадськості про те, наскільки здобувач володіє знаннями з усього спектра предметів факультету. Історик А. Іванов [2] наводить приклад лише трьох відомих йому здобувачів, що склали магістерський іспит через два роки – В. Ключевський, І. Кабуков та П. Сорокін.

Проте, навіть такі нововведення другої половини XIX ст. не зменшили кількості присудження магістерського ступеня. Наприклад, якщо проаналізувати дані присудження ступеня магістра у Харківському університеті, то ці показники сягають у другій половині XIX ст. 53%, а у першій половині XIX ст. – 25% [1, с. 225].

Зазначимо, що у статуті 1884 р. на законодавчому рівні закріплювалися й нові правила співвіднесення наукових ступенів з чинами «табелі про ранги», що було невід'ємним атрибутом наукової атестації у вітчизняних університетах протягом досліджуваного періоду. Так, учений, удостоєний ступеня «доктора» набував чин XIII класу, «магістр» – IX, володарі диплома 1-го ступеня – X, 2-го – XII класу [7, с. 623]. На відміну від першої половини XIX ст., де «доктор» набував чин VIII класу, «магістр» – IX, а кандидат – X.

Ототожнення наукових ступенів з чинами і посадами в громадянській службі, з одного боку, призвело до того, що уряд, потребуючи висококваліфікованих чиновників, посилював вимоги, що висувалися до їх підготовки і атестації, а з іншого, зменшував кількість учених, які займалися науковою роботою [3, с. 181].

Для більш детального урегулювання питання підготовки здобувачів магістерського ступеня Міністерство народної освіти передбачало укласти нове «Положення...», яке б відображало специфіку урядової політики в галузі освіти на межі XIX–XX століття. Однак, воно так і не набуло чинності, тому до кінця досліджуваного періоду діяли

попередні «Правила випробувань на звання дійсно-го студента та вчені ступені» (1864 р.).

Отже, вищезазначене дає підстави для висновку, що питання підготовки магістрів в університетах України другої половини XIX ст. регламентувалися такими нормативними документами: Статутом Імператорських Російських університетів (1863 р.), «Положенням про випробування на звання дійсно-го студента й на вчені ступені» (1864 р.), Статутом Імператорських Російських університетів (1884 р.).

Аналіз нормативно-правових документів, дозволяє стверджувати, що в другій половині XIX століття до здобувачів магістерського ступеня висувалися такі вимоги: складання іспиту, що носив вагомий характер і був досить емним, складався із головних і допоміжних предметів, що були різними для кожного факультету, і для кожного розряду наук; науково-дослідна робота здобувача та підготовка дисертації до тексту якої долучалися тези; публічний диспут, який демонстрував вміння науковця володіти мистецтвом наукової дискусії.

Перспектива подальших досліджень проблеми має бути спрямована на вивчення історіографії підготовки магістрів в університетах України XIX ст.

Список літератури:

1. Зеленська Л. Д. Учена рада університету: історія, теорія, досвід: монографія / Л. Д. Зеленська; Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. – Х.: ХНАДУ, 2011. – 480 с.
2. Иванов А. Е. Ученые степени в Российской империи XVIII в. – 1917 г. / А. Е. Иванов. – М., 1994. – 112 с.
3. Микитюк О. М. Становлення та розвиток науково-дослідної роботи у вищих педагогічних закладах України (історико-педагогічний аспект) / О. М. Микитюк; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – 2-е вид., випр. і доп. – Харків: «ОВС», 2003. – 272 с.
4. Общий устав Императорских российских университетов 1863 г. – СПб., 1863. – 43 с.
5. Общий устав Императорских российских университетов 1884 г. – СПб., 1884 – 51 с.
6. Положение об испытаниях на звание действительного студента и на ученые степени, 1864 г. – Х.: Тип. Ун-та, 1892. – 16 с.
7. Рождественский С. В. Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения (1802–1902) / С. В. Рождественский. – СПб., 1902. – 776 с.
8. Система научной подготовки и аттестации в университетах России и Западной Европы: исторический опыт (XIV–XX вв.): сб. науч. ст. – М., 1998. – 203 с.

Цапко А.Н.

Харьковский национальный педагогический университет
имени Г. С. Сковороды

ТРЕБОВАНИЯ К СОИСКАТЕЛЯМ МАГИСТЕРСКОЙ СТЕПЕНИ В УНИВЕРСИТЕТАХ УКРАИНЫ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XIX ВЕКА

Аннотация

Проанализировано процедуру получения степени магистра в высших учебных заведениях Украины второй половины XIX в.; представлен обзор нормативно-правовых документов, регулирующих вопросы получения магистерской степени (Общий устав Императорских Российских университетов (1863), «Положение об испытаниях на звание действительного студента и на ученые степени» (1864), Общий устав Императорских Российских университетов (1884)). На основе обобщения и систематизации действующих нормативно-правовых документов охарактеризовано основные требования, выдвигаемые к соискателям магистерской степени во второй половине XIX века.

Ключевые слова: магистерская степень, нормативно-правовой документ, испытание, подготовка, требования, университеты Украины.

Tsapko A.N.

H.S. Skovoroda Kharkov National Pedagogical University

THE REQUIREMENTS TO MASTER'S DEGREE RECEIVERS AT THE UNIVERSITIES OF UKRAINE IN THE SECOND HALF OF THE 19th CENTURY

Summary

The analysis procedure OF obtaining THE master's degree in higher educational institutions of Ukraine of the late nineteenth century; provides an overview of legal documents governing the receipt of THE master's degree (General Statute of the Imperial Russian Universities (1863), «Regulation on trial for the title to real student and graduate degrees» (1864), General Statute of the Imperial Russian Universities (1884)). Based on the generalization and systematization of existing legal documents characterized the basic requirements made to THE master's degree candidates in the second half of the nineteenth century.

Keywords: master's degree, normative and legislative documents, examination, training, requirements, universities in Ukraine.

УДК 373.5-057.876:811.161.2'42

АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ЛІНГВІСТИЧНО ОБДАРОВАНИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ ГІМНАЗІЇ

Якимчук М.Ю.

Рівненський державний гуманітарний університет

Козяр М.М.

Національний університет водного господарства та природокористування

У статті розглянуто основні аспекти дослідження проблеми творчих здібностей лінгвістично обдарованих старшокласників гімназії. Уточнено дефініцію понять «обдарованість», «лінгвістична обдарованість старшокласника». Проаналізовано погляди вчених на походження обдарованості. Узагальнено результати досліджень науковцями проблем творчості загалом і творчих здібностей зокрема. Зазначено основні проблеми обдарованих учнів.

Ключові слова: обдарованість, творчі здібності, лінгвістична обдарованість, навчальний процес, самореалізація.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми навчання ЛОС зумовлена особливостями сучасного розвитку цивілізації, адже зараз особливо відчутна потреба у висококваліфікованих кадрах, які мають нестандартне мислення, розвинені творчі здібності тощо. Проблема лінгвістичної обдарованості, творчості, інтелекту виходить на перший план у нашому суспільстві, включаючи виявлення, навчання лінгвістично обдарованих учнів, стимулювання творчої праці, соціальний захист обдарованих і талановитих.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Педагогічні проблеми навчання обдарованих учнів розглядали вітчизняні і зарубіжні дослідники: А. Біне, А. Матюшкін, В. Орлов, В. Панов, В. Русалов, В. Теплов, В. Юркевич, В. Ясвін, Ф. Гальт, Дж. Гілфорд, С. Дерябо, Н. Лейтес, О. Матюшкін і ін. Зокрема, професор О. Матюшкін зазначав, що обдаровані завжди творчі, адже якщо немає творчості, то не слід говорити про обдарованість. Він вважав, що в Росії тепер творчий потенціал знижується, і радив берегти таланти. Його думку підтверджує статистика: рівень інтелекту у випускників російських шкіл кожен рік знижується на 1,5-3,0% [8, с. 157]

Теоретичні питання обдарованості досліджували А. Леонтьєв, В. Ананьєв, Г. Костюк, Е. Торранс, О. Ковальов, П. Гальперін, С. Рубінштейн і ін. У працях А. Мудрик, Б. Теплов, Д. Ушаков, І. Зверев, Л. Коваль, М. Лукашевича, М. Холодна, Н. Лейтес, О. Кульчицька, Р. Моляко, С. Науменко, С. Стернберг, С. Тетерського, С. Хлебик, Ф. Гальтон, Ю. Василькової, Я. Пономарьов та ін. Вони розкри-

ли психофізіологічні особливості обдарованості, соціально-педагогічний захист і аналізували соціальну роботу з такими дітьми.

Дослідженню проблем обдарованості присвячено низку дисертаційних досліджень. Наприклад, дисертаційне дослідження В. Коваленка про формування образного мислення в обдарованих учнів старшої школи засобами художньої літератури (2004). Розвиток самосвідомості обдарованих дітей у спільній діяльності досліджувала Н. Куліш (2003). Н. Завгородня дослідила педагогічні умови соціалізації обдарованих учнів у навчально-виховному середовищі загальноосвітнього навчального закладу (2006). Про організацію навчання обдарованих молодших школярів у США провела дослідження Н. Теличко (2006). Варта особливої уваги робота Н. Карпенко, яка вивчила і розробила концептуальну модель генезису розуміння батьками проявів дитячої обдарованості (2009). Дотичне до нашого дослідження М. Румянцевої, яка проаналізувала навчання лінгвістично обдарованих учнів іноземній мові в умовах додаткової освіти (2006). Ю. Паненкова дослідила психолого-педагогічні чинники адаптації обдарованих дітей до умов початкової школи (2014).

Дослідження мовної обдарованості проводять учні США, про що активно пише статті М. Тадеєва. Зокрема, цікава для нашого дослідження робота про практику навчання лінгвістично обдарованих учнів у країнах-членах Ради Європи.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зауважимо, що раніше досліджували розвиток лінгвістично обдарованих учнів на уроках